

บทที่ 2

การสำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษากระบวนการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม “กวีานพะเยา” โดยอาศัยความเชื่อหรือความศรัทธาในพ่อขุนงำเมืองของชาวพะเยา มีแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
4. แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการทางสังคม
5. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
6. ทฤษฎีการสื่อสารสัมพันธ์ของกลุ่ม
7. แนวคิดวัฒนธรรมท้องถิ่น
8. แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ
9. แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ พลังอำนาจบารมี
10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมคือ ทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา โดยธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถูกจัดเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นประเภทของสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Environment) และกลุ่มที่สองเป็นประเภทของสิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งมีชีวิต (Biotic Environment) สิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิตและที่เป็นสิ่งมีชีวิตต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแน่นแฟ้นและสลับซับซ้อน จนทำให้เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่เรียกในทางวิชาการว่า ระบบนิเวศ (มณีศ สุวรรณ, 2534: 1)

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2537: 15) ให้ความหมายว่า “สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวข้องถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่ง จะมีส่วนเสริมสร้าง หรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ” อย่างไรก็ตาม

สิ่งแวดล้อม อาจแบ่งออกเป็นลักษณะกว้าง ๆ ได้ 2 ส่วน คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ ฯลฯ กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ ตามความเห็นของผู้ศึกษา กวีานพะเยา ก็เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมืองและบริเวณสวนสาธารณะสมเด็จพระย่า 90 ก็เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

มนัส สุวรรณ (2533: 14) ให้ความคิดเห็นว่า ระบบนิเวศ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับธรรมชาติมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่ ความไม่สมดุลในปริมาณและการกระจายระหว่างประชาชนกับทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับเทคนิคและวิธีการในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ (Resource Allocation) ที่ไม่มีประสิทธิภาพ สามารถก่อปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมให้แก่พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งได้

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537: 26) กล่าวว่า ระบบนิเวศและระบบสังคมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงจะส่งผลให้ระบบสังคมเปลี่ยนแปลงเช่นกัน นอกจากนี้ระบบสังคมที่อยู่ในบริเวณติดต่อกับระบบนิเวศที่กำลังประสบปัญหาก็ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบสังคมที่อยู่ในท้องที่อื่นอีกด้วย เช่น การเพิ่มของประชากร การขยายที่ทำกินการอพยพย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถส่งผลมาถึงระบบสังคมระบบนั้น และต่อไปจนถึงระบบนิเวศได้ ระบบแต่ละระบบมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อคุณภาพของตนเองจากผลของการเปลี่ยนแปลง แต่ความสามารถดังกล่าวมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น บางครั้งทำให้คุณภาพของการพึ่งพกันระหว่างระบบนิเวศและระบบสังคมเสียไป และถ้าไม่มีแรงผลักดันจากภายนอกเข้ามาชดเชย สถานะการสูญเสียสมดุลจะคงอยู่ต่อไป จะเห็นได้ในลักษณะสภาพการเสื่อมโทรมและสิ้นสภาพอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติในสมัยปัจจุบัน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ตามแนวคิดของ อคิน รพีพัฒน์ (2531: 30) ให้ความคิดเห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ค้นหาปัญหา การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง ประชาชนเป็นผู้ที่ทำทุกอย่าง ไม่ใช่เรากำหนดไปแล้วว่า ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นของประชาชนคิดขึ้นมาด้วย

สากล สถิตวิทยานันท์ (2532: 166) กล่าวว่า การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัวและวงหมู่บ้านนั้นเกิดจากแนวคิด 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2. ความเคียดแค้น และความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา

ไพร์ตัน เตชะรินทร์ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจจะถูกครอบงำ แตกต่างกัน แต่เคมรัฐมักจะมองในแง่ของการร่วมสมทบแรงงาน วัสดุ เงิน ร่วมคิดร่วมวางแผนและร่วมกันทำงาน หรืออาจจะมองอีกแง่หนึ่งของการเน้นการมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำงาน และร่วมบำรุงรักษามากกว่าร่วมสมทบด้านวัสดุและเงิน แม้ว่าจะยังจำเป็นอยู่ก็ตาม

(อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2539: 24)

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527: 182-185) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 6 ประการ คือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน
2. ความเคียดแค้น และความไม่พึงพอใจร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา
4. ความศรัทธาต่อบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์

วิหาร

5. ความเกรงใจทำให้มีส่วนร่วม
6. การถูกบีบบังคับจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือกว่า ให้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานและร่วมตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2537: 2) ได้อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกมาในการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

นิวัติ เรื่องพานิช (2542: 38) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้ “ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ หุ่นยนต์ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน รวมทั้งกำลังงานจากมนุษย์ด้วย”

“การอนุรักษ์” หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ ต่อมาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาไว้เฉย ๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะอีกด้วย”

(นิวัติ เรื่องพานิช, 2531: 4)

เกษม จันทรแก้วและคณะ (2541: 2) ได้ให้คำนิยามและความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อม” คือ สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และมนุษย์ได้ทำขึ้น อีกประเด็นหนึ่ง หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม สิ่ง que เห็นได้ด้วยตาและที่ไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ตลอดจนสิ่งที่เป็นทั้งให้คุณและให้โทษ

นักวิชาการสิ่งแวดล้อมจะให้ความหมายว่า “สิ่งแวดล้อมก็คือทรัพยากรธรรมชาติ”

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุด และโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงห้ามใช้หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ

นิวัติ เรื่องพานิช (2542: 43) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาดและประหยัด โดยใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียเปล่าน้อยที่สุด รวมทั้งกระจายการใช้ประโยชน์แก่มหาชนโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้จะต้องเข้าใจว่าการอนุรักษ์ไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องเหมาะสม ตามกาลเทศะและพยายามให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม น้อยที่สุดด้วย ปัจจุบันมักจะมีปัญหาความขัดแย้งขึ้นระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา ซึ่งความจริงน่าจะมีทางเลือกที่ร่วมกันได้ หากผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องจะเป็นผู้ที่มีมองการณ์ไกล ให้ความสำคัญต่อทรัพยากรทุกประเภทอย่างเท่าเทียมกัน และด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ของมาชนเป็นที่ตั้ง

เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2528: 9) กล่าวว่า การอนุรักษ์คือการจัดการ ของมนุษย์ในการใช้ชีวนิเวศ (Biosphere) เพื่อที่จะให้ได้ผลประโยชน์ที่ดีที่สุด และยังยืนแก่ชนรุ่นปัจจุบัน ในขณะที่

เดียวกันก็เป็นของชนรุ่นต่อไปในอนาคต ดังนั้นการอนุรักษ์คือการสร้างสรรค์ การรวบรวมการ สงวน การรักษาไว้ การใช้ประโยชน์ ที่ยั่งยืน การทดแทน และการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับทั้งทรัพยากรที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

เกษม จันทรแก้ว (2530: 99-100) กล่าวว่าการอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวนซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพื่อที่จะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูง ในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกความหมายหนึ่งก็จะเป็นความต้องการและ ประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต

วินัย วีระวัฒนานนท์ (2529: 53-54) ให้ความหมายถึงการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติว่ามี หลักการดังนี้

1. การใช้ให้นานที่สุด การใช้ทรัพยากรทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ใด ๆ จะต้อง ถนอมรักษาเพื่อให้ได้ใช้สิ่งของเหล่านั้นให้นานที่สุด ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้เกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้รวดเร็วกินไป

2. การใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การใช้สิ่งของต่าง ๆ ที่เกิดประโยชน์ให้ได้มากที่สุด และมีผู้ได้รับประโยชน์จำนวนมาก จะช่วยลดปริมาณความต้องการทรัพยากรธรรมชาติลงได้

3. การนำกลับมาใช้ใหม่ ของใช้หลายอย่างที่ได้นำมาใช้จนเก่าหรือหมดสภาพการใช้ไป แล้ว ถ้าได้นำไปปรับปรุงหรือเปลี่ยนสภาพให้เป็นวัตถุสืบ เพื่อทำเป็นสินค้ากลับมาใช้ใหม่จะช่วยทำ ให้ลดการแสวงหาทรัพยากรและลดการทำลายสิ่งแวดล้อมลงได้

4. การทดแทน ทรัพยากรบางชนิดหายาก หรือมีอยู่จำนวนน้อย การแสวงหาวัสดุอื่นที่มี อยู่มาก หรือมีค่าน้อยกว่ามาใช้ทดแทนจะช่วยลดการสูญเสียทรัพยากรที่หายากลงได้ และยังช่วยทำ ให้วัสดุหรือทรัพยากรที่ไม่มีค่ากลับมีค่าเพิ่มขึ้นด้วย

5. การบูรณะซ่อมแซม สิ่งของเครื่องใช้หลายชนิด ถ้าได้รับการบูรณะซ่อมแซมในส่วนที่ ชัดข้องสึกหรอให้กลับสู่สภาพที่ใช้งานได้ จะช่วยยืดอายุการใช้และลดอัตราการทำลายสิ่งแวดล้อม โดยส่วนรวมได้

6. การฟื้นฟูความเสื่อมโทรม ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้และอยู่ในสภาพ เสื่อมโทรมควรได้มีการเร่งฟื้นฟู เพื่อให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้ และเพื่อรักษาความสมดุลของ ธรรมชาติด้วย

7. การลดอันตรายจากสารพิษ สารพิษหลายชนิดเมื่อนำไปทิ้งจะก่อให้เกิดอันตรายต่อ มนุษย์และระบบนิเวศ ดังนั้นก่อนทิ้งสารพิษหรือของเสียเหล่านั้น ควรทำให้สารพิษหรือของเสียอยู่ ในสภาพที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อระบบนิเวศให้น้อยที่สุด

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึง การที่ประชาชนชาวพะเยารู้จักใช้ประโยชน์จากบ้านพะเยาอย่างชาญฉลาด ช่วยกันดูแล ถนอม รักษา ไม่ทำให้เกิดมลพิษ ไม่ทิ้งขยะลงน้ำกว๊าน เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคคชั่วลูกหลาน

แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการทางสังคม

ขบวนการทางสังคม เป็นกระบวนการที่ยาวนาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมขึ้นได้ จำนวนคนต้องมากเพียงพอ เช่น การพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และศาสนา หรือการเปลี่ยนแปลงคั่งกล่าวพร้อม ๆ กัน การเคลื่อนไหวต้องเริ่มต้นจากการเสนอแนวคิดใหม่ ๆ เพื่อแก้ไขสังคมให้ดีขึ้น ต้องเข้าใจจิตวิทยาของคนในกลุ่ม ควรเข้าใจจิตวิทยาของคนในกลุ่มกับจุดมุ่งหมายของขบวนการโดยอ้างสาเหตุจากความถูกต้อง และความจำเป็น จะต้องจัดองค์กรหรือระบบอย่างเป็นทางการจะทำให้กลุ่มมีความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้น เพื่อให้เกิดการสนับสนุนกันเคยกับผลของขบวนการทางสังคม จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้สังคมดีขึ้น

การปฏิรูปหรือการปฏิบัติทางการเมืองเป็นปัจจัยสาเหตุ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนจำนวนมาก เพื่อแก้ปัญหาาร่วมกันโดยเกิดมีจิตสำนึกร่วมกัน (บุญเดิม พันรอบ, ม.ป.ป. : 184-185)

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ หมายถึง การรับรู้และการยอมรับว่า คนมีเป้าหมายสำหรับอนาคต การมีความมั่นใจ และภาคภูมิใจในตนเอง และการรู้ว่าผู้อื่นยอมรับในความสามารถ และคุณค่าของตน

การศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุขัย ตามแนวคิดของอิริคสันมีสมมุติฐานเบื้องต้นว่า องค์ประกอบสำคัญต่อการมีพัฒนาการบุคลิกภาพของมนุษย์ คือศักยภาพภายในตัวมนุษย์เอง และกลุ่มสังคมที่มนุษย์คิดต่อสัมพันธ์ด้วย โดยแบ่งช่วงชีวิตของมนุษย์เป็น 8 ขั้นตอน แต่ละขั้นตอนมนุษย์ต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางสังคมและจิตใจ (Psychosocial crisis) วิกฤตการณ์ทางสังคมและจิตใจนี้ หมายถึง ความเครียดหรือความขัดแย้ง เนื่องจากมนุษย์ต้องพยายามปรับตัวให้เหมาะสมกับความต้องการและความคาดหวังของกลุ่มสังคม วัฒนธรรม ที่มนุษย์ผูกพันด้วยขณะเดียวกัน มนุษย์ก็ต้องพยายามดำรงรักษาความเป็นตัวของตัวเอง และความมีความหมายของตัวเองไว้ด้วยเช่นกัน วิกฤตการณ์ทางสังคมและจิตใจที่เกิดขึ้นนำทั้งประสบการณ์ชีวิตที่ดีและไม่ดีมาสู่มนุษย์ บุคคลต้องพบกับประสบการณ์ชีวิตทั้ง 2 แบบ แต่ผู้มีประสบการณ์ชีวิตที่ดีกว่าจะเกิด

บุคลิกภาพที่มั่นคงตามวัย และจะมีศักยภาพสำหรับรับมือกับวิกฤตการณ์ขั้นต่อไป ได้ดีกว่าผู้ที่พบแต่ประสบการณ์ชีวิตที่ไม่ดี ในอัตราส่วนที่มาก (กาญจนา พึ่งเนตร, 2537: 15)

ทฤษฎีการสื่อสัมพันธ์ของกลุ่ม

โฮแมนได้กล่าวถึงการสื่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมทำให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นมา เพราะจากการสัมพันธ์กันนี้เอง ทำให้มนุษย์มีความเข้าใจกันดีระหว่างกัน ทำให้มีความคิด ความเชื่อมีค่านิยม มีความต้องการเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์มีความต้องการอย่างเดียวกัน มีความคิดความเชื่อคล้ายคลึงกัน ก็ทำให้มีการรวมกลุ่ม เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการดังกล่าว ในกรณีที่ไม่สามารถหาความต้องการนั้นด้วยตัวคนเดียว หรือมีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่จะได้รับตำแหน่ง หรือรางวัลนั้นทำให้เกิดการขัดแย้งแข่งขันกัน การสื่อสัมพันธ์จะส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่ม ซึ่งมีกิจกรรมเป็นศูนย์รวม เช่น การจัดงานประเพณีงานบวชนาค งานทอดกฐิน งานพิธีต่าง ๆ ทำให้สมาชิกมีโอกาสพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ช่วยเหลือกันและกัน ทำให้เกิดความร่วมมือ ช่วยเหลือกัน มีความรู้สึกขัดแย้ง คัดค้านกัน (บุญเคิม พันรอบ, ม.ป.ป. : 98-99)

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและการรวมกลุ่ม

มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม เนื่องจากมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยโดดเดี่ยวจากผู้อื่น ครอบครัว จึงเป็นสถาบันแรก ที่มนุษย์รู้จักการเข้ากลุ่มจากครอบครัวมนุษย์เริ่มขยายวงกว้างออกไปหลายกลุ่ม ตามแต่โอกาสวัย และสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อน กลุ่มกิจกรรม หรือกลุ่มอาชีพ ต่าง ๆ ฯลฯ

พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ และคณะ (2522: 185-190) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดกลุ่มไว้ว่า กลุ่มเกิดจากการที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมามีความสัมพันธ์กัน โดยมีผลประโยชน์และเป้าประสงค์ร่วมกัน สำหรับความสัมพันธ์นั้น อาจมีตั้งแต่น้อยไปหามาก ซึ่งดูได้จากช่วงเวลา การคงอยู่ของกลุ่มว่าสั้นหรือยาว ขนาดของกลุ่มก็มีตั้งแต่เล็กไปจนถึงใหญ่มาก ๆ เนื่องจากกลุ่มเกิดจากการรวมตัวของบุคคลต่าง ๆ โดยหลักใหญ่ในการรวมกลุ่มก็เพื่อสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่มจึงมีความสำคัญต่อสมาชิกแต่ละคน กล่าวคือสมาชิกมักจะถือว่ากลุ่มคือส่วนหนึ่งของตน การที่เป็นเช่นนี้แสดงให้เห็นคุณค่าของกลุ่ม ซึ่งคุณค่านี้เกิดจากการที่บุคคลมีการปะทะสังสรรค์กับกลุ่มของเขา

ส่วนสาเหตุที่มนุษย์จะต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่มนั้น ก็เพราะว่ามนุษย์มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด และความต้องการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตัวเองก็ไม่สามารถจะบำบัดเองได้หมด จึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน ดังนั้นพอสรุปได้ว่า มนุษย์ต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม คือ

1. เพื่อให้มีชีวิตรอด ทั้งนี้เพราะมนุษย์ช่วยตนเองไม่ได้ เป็นระยะเวลานาน ถ้าต้องอยู่โดดเดี่ยวก็อาจจะตายได้
2. เพื่อความปลอดภัย มนุษย์ทุกคนต้องการความปลอดภัย หรือมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากการถูกขู่เข็ญ ถูกบังคับ ความปลอดภัย จะแสวงหาได้จากกลุ่มมนุษย์ด้วยกัน เช่น ความปลอดภัยทางร่างกาย มีอาหารกิน มีที่อยู่อาศัย มีความปลอดภัย มีคนรักเอาใจใส่ ฯลฯ
3. เพื่อต้องการมิตรภาพ เพราะมนุษย์เป็น สัตว์สังคมต้องการมีเพื่อนต้องการพบปะสังสรรค์ ไม่ต้องการอยู่โดดเดี่ยว เพราะฉะนั้นจึงต้องอยู่เป็นพวก
4. เพื่อต้องการความรัก มนุษย์ทุกคนต้องการใครสักคนเป็นอย่างน้อย และต้องการให้คนอื่นรักตน จะอยู่โดยปราศจากความรักไม่ได้ อาจต้องเฉาตายไปก็ได้

นอกจากประเด็นสำคัญที่ว่า กลุ่มเกิดขึ้นจากพื้นฐานของความต้องการ หรือเป้าประสงค์รวมกันของสมาชิกกลุ่มแล้ว ยังมีสาเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดกลุ่มขึ้นมา ดังนี้คือ

1. เนื่องจากการที่อยู่ใกล้ชิดของบุคคล ทั้งนี้เพราะความใกล้ชิดกันมักจะมีผลทำให้คนมีความสนใจซึ่งกันและกัน และคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน
2. ความคล้ายคลึงกันในบางสิ่งบางอย่าง การมีอะไรเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเรามีความสัมพันธ์กัน เช่น คนที่มีลักษณะนิสัยใจคอ ความชอบที่คล้ายกัน หรือคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน
3. การที่อยู่ในสภาพการณ์ที่ดึงเครียดด้วยกันภาวะที่คนเรามีความรู้สึกดึงเครียด หรือรู้สึกอันตรายนี้ มักจะเป็นการผลักดันให้บุคคลเผชิญภาวะการณั้เช่นนั้นร่วมกัน เช่น การมีส่วนร่วมหรือในลักษณะเดียวกันก็จะมามีความสัมพันธ์ รวมตัวกันเพื่อหาทางออกร่วมกันในการแก้ปัญหา นั้น ๆ

สำหรับชนิดของการรวมกลุ่มนั้น พัทณี กรกรวิน (2522: 144) ได้แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. กลุ่มที่มีพิธีการ จะเป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างแน่นอน มีกฎเกณฑ์ มีข้อบังคับแน่นอนจนถึงการดำเนินงาน และมีวิธีการจัดผู้รับผิดชอบในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เฉพาะคน โดยบทบาทของสมาชิกแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน แต่มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน
2. กลุ่มไม่มีพิธีการ สมาชิกแต่ละคนไม่ทราบว่าคุณมีหน้าที่อย่างไรบ้าง บุคคลจะมาอยู่รวมกันโดยความสมัครใจสมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันดี เดิมใจช่วยเหลือกันอย่างใกล้ชิด

นอกจากนี้ อุดม ลำอานต์กุล (2524: 173) เสนอว่า ลักษณะของกลุ่มที่ดีคือ

1. มีความเข้าใจอันดีต่อสมาชิกของกลุ่ม เข้าใจทั้งในธรรมชาติเฉพาะตัวและพื้นฐานของจิตใจ ซึ่งพร้อมที่จะให้อภัยเสมอ
2. มีการยอมรับกัน โดยยอมรับความคิดเห็นของสมาชิกแต่ละคนว่า มีค่าควรแก่การรับฟังยอมรับในเหตุผล และข้อโต้แย้งที่แตกต่างออกไป ไม่มีคนยืนอยู่แต่ความคิดของตนฝ่ายเดียว
3. มีการช่วยเหลือ สมาชิกในกลุ่มมีความเข้าใจในกันดี พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือกันด้วยความเต็มใจจากใจจริง
4. มีความไวต่อการรับรู้สื่อกันและกัน รับรู้และสัมผัสความรู้สึกต่าง ๆ ของกันและกัน ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และสอดคล้องตามสถานการณ์
5. มีความเชื่อมั่นและศรัทธากันมีความมั่นใจและเชื่อใจในความสามารถของกันและกัน ไม่หวั่นไหวแม้เมื่อได้ยินคำกล่าวขวัญสมาชิกคนใดในกลุ่มจากคนอื่น ใช้เหตุผลและความเข้าใจเป็นพื้นฐานในการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ
6. ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ถึงแม้ว่าจะสนิทสนมและเข้าใจกันดีค่าน้อยเพียงใดก็ตาม แต่เมื่ออยู่ต่อหน้าคนอื่นก็ให้เกียรติและยกย่องสรรเสริญกันตามฐานะที่เป็นอยู่ ไม่ควรแสดงพฤติกรรมข่มขู่หรือหักล้างกัน

นอกจากความหมายของกลุ่มและหลักการของการรวมกลุ่ม สภาคอทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา (2533: 160-192) ได้เสนอถึงองค์ประกอบ 5 ประการ ของโครงสร้างของกลุ่มประกอบด้วย

1. ตัวบุคคล ที่ต้องมีมาตรการที่แน่นอนในการคัดเลือกคนเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่ม และมีความตั้งใจในการคัดเลือกตัวบุคคล
2. การดำเนินงานของผู้รับผิดชอบ เน้นการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
3. กฎระเบียบ จะต้องมีการตั้งกฎเกณฑ์อย่างรัดกุม และนอกจากนั้นต้องมีทั้งกระบวนการในการเผยแพร่ให้ทุกคนรับรู้ และยังคงดำเนินการให้ทุกคนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์มีมาตรการในกรณีที่มีการฝ่าฝืนกฎ แต่อย่างไรก็ตามกฎเกณฑ์สามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับปัญหา
4. วิธีการดำเนินการ มีระบบในการทำงาน โดยเน้นความเป็นประชาธิปไตย และมีการกระจายข่าวสารอย่างทั่วถึง รวมทั้งมีการประชุมเป็นระยะ
5. การประสานงานเป็นการสร้างความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลภายในกลุ่มและระหว่างองค์กรภายนอก

ในส่วนโครงสร้างของกลุ่มนั้น เป็นการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกกลุ่ม โดยมีการกำหนดถึงบทบาท สถานภาพ และปทัสถานของกลุ่มขึ้นมา และเป็นสิ่งที่จัดให้มีขึ้น

เพื่อช่วยให้กลุ่มสามารถดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กลุ่มตั้งขึ้น (ถวิล ธาราโกชน, 2532: 108) สำหรับการกำหนดโครงสร้างของกลุ่มควรคำนึงถึง

1. การทำงานที่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม
2. ความสามารถและแรงจูงใจของสมาชิกในกลุ่ม
3. สภาพสิ่งแวดล้อมทางบุคคลและสังคมของกลุ่ม

เกี่ยวกับขนาดของการรวมกลุ่มนั้น อคิน ระบุพิพัฒนา (2523: 87) เสนอว่าควรเป็นกลุ่มขนาดเล็กซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอยู่แล้วในชุมชน และสมาชิกของกลุ่มงานทั้งคณะกรรมการของกลุ่ม ควรมีฐานะเท่าเทียมกัน และให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินการมากที่สุด

โดยสรุปแล้วการดำเนินงานของกลุ่มจะเป็นเช่นไรนั้น ขึ้นอยู่กับการจัดโครงสร้างของกลุ่ม ว่ามีการกำหนดตำแหน่ง บทบาท และระเบียบข้อบังคับอย่างไร รวมไปถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการดำเนินงานของกลุ่ม ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและการรวมกลุ่มนั้น ผู้ศึกษาจะนำมาใช้ในการอธิบายถึงโครงสร้างและรูปแบบการรวมกลุ่มความร่วมมือของชมรมลูกสาวพ่อขุนจำเมือง

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

การที่มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชน จำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่รวมกันอย่างสงบสุข ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณีระบบ กฎเกณฑ์และพิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งปัจจุบัน และรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติ และสั่งสมเกิดเป็นภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของกลุ่ม ทั้งนี้ได้มีการนิยามความหมายของวัฒนธรรมหลายประการ ดังเช่น

บุญเทียน ทองประสาน (2531: 65) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือ ระบบคุณค่าที่รวบรวมได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และแนวคิดที่สัมพันธ์กันเป็นโครงสร้าง มีผลต่อพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกชนและคนในชุมชนในชีวิตจริงทั้งหมด ในแง่นี้วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งเก่า เช่น ประเพณีต่าง ๆ เท่านั้น แต่คือ บทสรุปของความคิด และการปฏิบัติหรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แกสังคม รวมขึ้นเป็นโครงสร้างทั้งทางด้านการทำมาหากิน (เศรษฐกิจ) ด้านอุดมการณ์ความเชื่อ และด้านอำนาจการตัดสินใจ (การเมือง) ซึ่งทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงกันอย่างแยกไม่ออกอันเป็นผลมาจากวิวัฒนาการประวัติศาสตร์ของชุมชนและสังคม ขณะเดียวกันหากพิจารณาถึงการให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน ดังปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นในหลาย ๆ ชุมชน อาทิ การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในเรื่องการทำความดี ฯลฯ จะพบว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น และมีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องเพื่อรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่องใน

กระบวนการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของประชาชน ซึ่งนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจของรัฐ เพื่อใช้ครอบงำ และชุมชนดั้งเดิมก็มีความพยายามที่จะต่อต้าน จึงทำให้เกิดส่วนที่เกิดจากการปรับตัวหรือการผลิตความคิด อุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน

กาอุจนา แก้วเทพ (2533: 7) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมในประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างของระบบวัฒนธรรมชุมชน พร้อมทั้งอธิบายถึงความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าเป็นวิถีทาง และแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำ สร้าง ถ่ายทอด สะสม และรักษาไว้ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติและความเชื่อ ตลอดจนวัตถุดิบของอันเกิดจากการคิด และการกระทำของมนุษย์ เมื่อพิจารณาในแง่นี้ วัฒนธรรมคือ ความรู้ที่นึกคิด และการปฏิบัติของมนุษย์เองโดยจะต้องมีระบบ คุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับ ตัวความรู้ และการกระทำของมนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต

ในกระบวนการทางวัฒนธรรม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม ชุมชนก็จะมีการปรับหรือสร้างใหม่ทางอุดมการณ์อยู่เสมอ ซึ่งการปรับหรือสร้างใหม่นี้อาจจะออกมาในรูปของ รับทั้งหมด ปรับบางส่วน ต่อต้าน (ปฏิเสธ) รับแต่รูปแบบแต่ไม่รับเนื้อหา

จากแนวความคิดที่ว่า วัฒนธรรมของชุมชนก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน และการมีความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ในลักษณะของการต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกินจึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิตโดยเฉพาะการผลิตแบบกสิกรรม ซึ่งแต่เดิมนั้นเทคโนโลยีสมัยก่อนจะมีลักษณะเรียบง่ายและสะดวกต่อการทำการผลิตทางการเกษตร ขณะเดียวกันวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตนั้น ลักษณะทางกายภาพมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอดนี้ หลายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมนุษย์ไม่สามารถควบคุมให้ดำเนินดังที่ต้องการ จึงต้องมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ จึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และพยายามอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลก และชีวิต พัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อเกิดระบบคุณค่า และเกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชน พร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ

เรดฟิลด์ (Robert Redfield) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้กล่าวถึงระดับความเชื่อ และวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ วัฒนธรรมหลัก ซึ่งหมายถึง ความเชื่อตามกฎเกณฑ์ที่มีผู้บัญญัติไว้ เช่น เมื่อประกอบพิธีกรรมใด ๆ ก็มักจะกระทำให้ตรงกับข้อกำหนดของพิธีกรรมนั้นให้มากที่สุด ไม่ให้ผิดเพี้ยน และมีความพยายามในการอนุรักษ์ไว้ตาม กฎเกณฑ์นั้น ๆ ส่วน

วัฒนธรรมชาวบ้านนั้นเป็นผลเนื่องมาจากการแพร่ขยายของวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม เพื่อประโยชน์และความเหมาะสมกับสภาพสังคมนั้น ๆ

(อมรา พงศาพิชญ์, 2533: 87)

ในการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน เป็นกระบวนการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าที่ดำรงอยู่ของชุมชน โดยมุ่งเน้นการค้นหาวิถีชีวิตความต้องการของชุมชนจากประวัติศาสตร์และมีการดำเนินการที่พัฒนาสอดคล้องกับชุมชน ภายใต้การร่วมควบคุมงานของชาวบ้าน ทั้งนี้ในแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนที่มีการศึกษา ได้แก่

กาญจนา แก้วเทพ (2533: 45-47) ได้จำแนกระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมออกเป็น 3 มิติ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์กันระหว่างเพื่อนบ้าน หรือระบบเครือญาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในระดับนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหน่วยย่อยของชุมชน และจะมีความคุ้นเคยและกระชับแน่นแฟ้นกันมากในหมู่เครือญาติเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์ โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตของตนเอง และมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำการเกษตร หรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีคุณและโทษกับมนุษย์และเพราะว่ามีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัย และมีความหวังว่า อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อดำรงรักษาสถานะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างจากความคิดคำนึงของตน และถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาได้ก็ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เคร่งครัด และการกระทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ ความเชื่อของคนในสังคมนั้น ๆ ประมวลู ดิกคินสัน (2521: 91) ยืนยันว่าวิธีที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดความรู้ที่ได้ปฏิบัติกันมาก็คือ อาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องบันทึกความรู้และถ่ายทอดความรู้ในชนรุ่นต่อ ๆ ไป วิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคมที่ยอมรับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ดังกล่าวและยึดถือปฏิบัติในสิ่งที่สังคมได้สร้างขึ้นมา เหล่านี้เรียกได้ว่าเป็นคุณค่า หรือความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม”

จากเหตุของความพยายามที่จะดำรงอยู่อย่างสุขสงบระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงมีการปฏิบัติต่าง ๆ ต่อสิ่งแวดล้อมและเกิดเป็นกฎเกณฑ์ ระบบในการถือปฏิบัติอันเรียกว่า ระบบวัฒนธรรมชุมชน และได้รับการถ่ายทอดถือปฏิบัติสืบต่อจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ในรูปแบบและ

กลวิธีการที่แตกต่างหลากหลาย พิธีกรรมเป็นกลวิธีทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อจัดการให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมบนพื้นฐานความเชื่อของคนในชุมชนหนึ่ง จึงเป็นการต่อยอดให้ชนรุ่นหลังได้รับรู้และเกิดการปฏิบัติตามได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสม ซึ่งองค์ความรู้ทั้งหลาย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533: 4) ได้แสดงทัศนะไว้ดังนี้

“... ความรู้ทั้งหลายจะตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ได้ จำเป็นต้องมีวัฒนธรรม เกื้อหนุนให้ความรู้ดำรงอยู่ และสามารถนำไปเผยแพร่ให้คนในชุมชนได้ ซึ่งวัฒนธรรมนั้นจะเน้นหนักทางด้านอุดมการณ์ เป็นสำคัญ ...”

ความสำคัญก็คือ องค์ความรู้ของคนภายในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมรวมเอาธรรมชาติรอบข้างกับตัวตนของความเป็นคนเข้าเป็นหนึ่งเดียวอย่างเป็นเอกภาพ แล้วพัฒนา กลั่นกรอง สังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิด อุดมการณ์ ของสังคมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติให้เกิดความสมดุล โดยเจตนามุ่งหมายเพื่อจะนำความรู้ที่ผ่านการสั่งสอนมาใช้ในการแก้ปัญหา สามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข ซึ่งตัวองค์ความรู้ที่ตนเองเป็นส่วนที่เชื่อมประสานระบบหรือ โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่สุรเชษฐ วชิทธิภัย (2533: 12-13) ได้เสนอไว้ 3 ประการ คือ

1. ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน
2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบด้วยครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
3. ระบบทางความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่าและพิธีกรรม

จากแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนที่กล่าวมา เป็นการให้คุณค่าแก่ชุมชนในการจัดการด้านต่าง ๆ ของชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ทั้งเกี่ยวกับกระบวนการสืบทอดความรู้ ความเข้าใจทางสังคมของชุมชน และคนกับคน ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันในหลายลักษณะ และมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ดังกล่าว ภายใต้เงื่อนไขสถานการณ์ของเวลาและสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลต่อกระบวนการสืบทอดความรู้ความเข้าใจทางสังคม และแนวคิดดังกล่าวนี้ได้นำมาเป็นกรอบความคิดหนึ่งในการศึกษาเกี่ยวกับการสืบทอดความรู้ความเข้าใจทางสังคมในเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อของคนในชุมชนชนบท

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อ เป็นความคิด ความเข้าใจที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการแสดงพฤติกรรมของบุคคล เมื่อบุคคลมีความเชื่ออย่างใด ความเชื่อนั้นจะเป็นตัวกำหนดให้บุคคลปฏิบัติตามสิ่งที่ตนเชื่อ ทั้ง ๆ ที่

บางครั้งความเชื่อนั้นอาจไม่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงก็ตาม โรคิช (Rokeach) กล่าวว่าการที่บุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปนั้นก็เนื่องจากความคิด ประสบการณ์และความเชื่อของแต่ละบุคคล ซึ่งมีอำนาจในการควบคุมตนเอง ให้ปฏิบัติในลักษณะต่าง ๆ กันออกไป องค์ความเชื่อเกิดขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอกตน รอดเตอร์ อธิบายลักษณะของความเชื่อภายใน-ภายนอก โดยอาศัยทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมว่า ถ้ามีเหตุการณ์เกิดขึ้นเป็นไปตามที่บุคคลคาดหวังไว้จะทำให้ความคาดหวังเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ความคาดหวังที่เกิดขึ้นจะขยายไปครอบคลุมพฤติกรรมหรือเหตุการณ์อื่น ๆ จนกลายเป็นบุคลิกภาพที่สำคัญในตัวบุคคลนั้น ซึ่งก่อให้เกิดความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอก ถ้าประสบการณ์ของบุคคลได้รับการเสริมแรงบ่อย ๆ เมื่อแสดงพฤติกรรมเดิมจะทำให้บุคคลนั้นเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นผลจากความสามารถของตนเอง ความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า ความเชื่ออำนาจภายในคน หากพฤติกรรมไม่ได้รับแรงเสริม จะทำให้บุคคลรับรู้ว่าจะได้รับนั้นไม่ได้เป็นผลจากการกระทำของตนเอง แต่เป็นเพราะโชคชะตา ผีสาง เทวดา ความบังเอิญ หรือสิ่งแวดล้อมบันดาลให้เป็นความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่ออำนาจภายนอกตน (ประยงค์ ลิ้มตระกูล, 2536: 15)

ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านดีด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลานให้สักการะและนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนา และสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปู่ตา เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า เป็นต้น ความเชื่อทางศาสนายังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะเป็นตัวกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง รวมทั้งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกของสังคมด้วย ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางศาสนามักจะระบุดึงความดีและความชั่ว ซึ่งทำให้ศาสนามีลักษณะที่เป็นศีลธรรม และมีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมได้

สังคมมนุษย์ทุกแห่งล้วนแต่มีระบบความเชื่อด้วยตามธรรมชาติของมนุษย์ที่รู้จักคิด รู้จักตั้งคำถามต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และความพยายามในการหาคำตอบเพื่ออธิบาย และจากความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องการเกิดการตาย ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ และความเชื่อเรื่องวิญญาณได้ถูกต้องยิ่งมากขึ้น จากการที่มนุษย์มีการฝัน ความเชื่อในเรื่องของจิตวิญญาณว่า มีอำนาจนี้เองทำให้มนุษย์มีการเช่นสรวงบูชา และประพฤติปฏิบัติตามกฎครรลองของสังคม ทำให้เกิดการยอมรับนับถือในเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ เทพเจ้า พระต่าง ๆ และความเชื่อนั้นมีการเปลี่ยนแปลงผสมผสานตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปของสังคม เช่น การเริ่มวิวัฒนาการผสมผสาน ระหว่างผี พุทธ พราหมณ์ ความเชื่อทำหน้าที่ในการให้คำอธิบายคำถามเกี่ยวกับตนเอง สังคมและจักรวาลของมนุษย์ช่วยสนับสนุนสถาบันพื้นฐานของสังคม เช่น ครอบครัว เมือง เศรษฐกิจ ช่วยให้เกิดพลังใจในภาพวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทั้งระดับปัจเจกชนและสังคมและหล่อหลอมผืนดินส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ

จากเหตุที่มนุษย์เป็นผู้สร้างระบบความเชื่อ เพื่อประโยชน์ของคนนั้น ความเชื่อได้มีการ สืบทอดต่อกันเรื่อยมาและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามขั้นตอนและสภาพเศรษฐกิจ การเมืองและ เทคโนโลยี ดังเช่น แผนการเกี่ยวกับระบบความเชื่อในลักษณะที่เป็นประสบการณ์สากลของสังคมนี้ โดยสรุปองค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อประกอบด้วยแนวคิด พิธีกรรม และผู้ประกอบพิธีกรรม เช่นความเชื่อเกี่ยวกับผีนั้นจะมีพิธีกรรมและการติดต่อกับผีโดยผ่านผู้ประกอบพิธีกรรม คือ คนทรง

วิลเลียม (R. Williams) ได้รวบรวมการใช้นิยามของวัฒนธรรมมีอยู่ 2 แบบ (กาญจนา แก้วเทพ, 2539: 110) คือ

1. วัฒนธรรมเป็นส่วนของจิตวิญญาณที่ได้รับการเพาะบ่มมาเป็นอย่างดี ของชีวิตทั้งมวลที่ แสดงออกมาในสังคมนั้น ลักษณะของจิตวิญญาณนี้จะอยู่ในมิติที่เหนือกว่า เป็นพิเศษกว่ากิจกรรมสังคมแบบทั่ว ๆ ไป เป็นกิจกรรมแบบพิเศษ งานที่แสดงภูมิปัญญาที่ดีต้องเป็นแบบพิเศษ สายนี้ เรียกว่า กลุ่ม idealist ซึ่งมีต้นกำเนิดมาตั้งแต่ยุคกรีกในศตวรรษที่ 6 - 7

2. วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตทั้งมวลของสังคม ไม่ว่าจะเป็ชีวิตของคนกลุ่มใดหรือไม่ว่าจะ เป็นชีวิตด้านแรงงานกายหรือสมอง รากเหง้าของความคิดเกิดมาราว ๆ ปี 1848 เมื่อ G.Klemm ใช้ ความหมายวัฒนธรรมว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีการสร้างสรรค์เพิ่มเติมจากธรรมชาติ เช่น การปั้นหม้อ ทำศพ ทำลูกปัด กิจกรรมมนุษย์ทำขึ้น ไม่แบ่งชั้นวรรณะ เป็นการให้คำนิยามของการศึกษา วัฒนธรรมพื้นบ้าน” มากขึ้น

วัฒนธรรมเป็นเงื่อนไขทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ วัฒนธรรมในลักษณะที่เป็น สัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เป็นต้น ภาษาพูด ระบบความเชื่อ วิสัยทัศน์ กิริยามารยาท ขนบ ธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมด้านวัตถุเป็นต้นว่าอาคารบ้านเรือน วัด และศิลปกรรมตลอดจน ประติมากรรมต่าง ๆ และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้เป็นประจำวัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534: 42) วัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีอยู่เป็นวัฒนธรรมที่เป็นตัวของ ตัวเองให้คุณค่ากับคน ในคุณค่ากับชุมชนให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความอิสระของตัวเอง

วิชิต นันทสุวรรณ และจันทน์ แรกพิณี (2541: 110) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชนและ การสืบทอดวิถีชีวิตของชุมชนไว้ ภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น แสดงถึง ศักยภาพหรือ ความสามารถของชาวบ้านและชุมชนในการปรับใช้วัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่าง อดีตกับปัจจุบันผ่านระบบคุณค่าเดิมของชุมชน กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาบนพื้น ฐานภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏให้เห็นในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน กระบวนการนี้ สามารถศึกษาผ่านชีวิตของผู้ทรงปัญญา ในชุมชนได้สร้างระบบ คิดที่เป็นโอกาสให้คุณค่าและมูลค่า ผสมผสานกันอย่างลงตัว

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

พุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องธรรมชาติ

จากการศึกษาของกุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์ (2542: 39-49) เกี่ยวกับเรื่องของพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องธรรมชาติ สรุปได้ว่า

แนวคิดเรื่องธรรมชาติของพุทธศาสนาเห็นว่า สรรพสิ่งในโลกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ สังขตธรรม คือ ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ จิต เจตสิก และรูป เรียกโดยย่อคือรูปกับนาม และอสังขตธรรม คือ ธรรมไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน

สังขตธรรม ก็คือ สรรพสิ่งธรรมชาติที่มีอยู่ในโลก “ของที่เกิดขึ้นเองตามวิสัยของโลก เช่น คน สัตว์ ต้นไม้” พุทธศาสนามีทัศนะว่า โลกหรือธรรมชาติเกิดจากกระบวนการที่อาศัยกันและกันอย่างมีเงื่อนไข สัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างลึกซึ้ง การสร้างโลกปรากฏใน “อัครัญญสูตร” เป็นพระสูตรแสดงความเป็นมาของโลกมนุษย์และธรรมชาติ กระบวนการเกิดขึ้นและดับจะสัมพันธ์กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การกระทำใด ๆ ต่อธรรมชาติสิ่งหนึ่งย่อมกระทบต่อธรรมชาติอื่น ๆ และทัศนะของพระพุทธศาสนา ที่มีต่อธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ปฏิจจนุปบาท มัชฌิมาปฏิปทา อริยสัจ 4 และกฎไตรลักษณ์ เนื่องจากอริยสัจ 4 คือหัวใจของพระพุทธศาสนา จึงอธิบายดังนี้

1. ปฏิจจนุปบาท เป็นหลักธรรมที่สำคัญของพุทธศาสนา อธิบายความเป็นไปของธรรมชาติและสรรพสิ่งในโลกโดยอาศัยกันและกัน และการเกิดดับหา ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติ

2. มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติสายกลางของพระพุทธศาสนา เพื่อปฏิเสธความเชื่อความหลุดพ้น ของอินเดียขณะนั้น เกี่ยวกับการทรมานตนให้ลำบาก และการประกอบตนด้วยกามคุณ 5 (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) ซึ่งเน้นวัตถุนิยม และเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาของสิ่งแวดล้อม

3. อริยสัจ 4 เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ประกอบด้วย

ทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ อนิจจัง ความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงเสมอ ทุกข์จึง คือ ความเป็นทุกข์ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และอนัตตา คือความไม่มีตัวตน เหล่านี้ ทำให้สรรพสิ่ง เปรียบกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย สังขธรรมนี้ทำให้เกิด “เมตตารธรรม” และมีผลต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติโดยตรง

สมุทัย คือเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันเพราะมนุษย์เกิดความ โลกไม่พอใจในทรัพยากรของคนที่มืออยู่จึงเกิดแก่งแย่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัด และแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติมากจนถึงขั้นทำลาย

นิโรธ ความดับทุกข์ คัมภีระ หรืออิกเลส และดับกองทุกข์ทั้งหมด ได้แก่ทุกข์จาก เกิด แก่ เจ็บ ตาย รู้จักกันในนามของ “นิพพาน” เป็นหลักการที่สามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ ผู้เข้าถึงนิพพานเป็นผู้มีปัญญา เห็นสรรพสิ่งตามที่เป็นจริง มีสติ ไม่หวั่นไหวต่ออิกเลส เป็นผู้ที่มีพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์ สอดคล้องกับกระบวนการทางธรรมชาติ เป็นผู้ที่มีศีลสมบูรณ์ เว้นจากการเบียดเบียนธรรมชาติ รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีสติ เท่าที่จำเป็น

มรรค การพัฒนาคนให้เข้าถึงนิพพาน มรรคแปลว่า ปฏิปทา เป็นหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ มี 8 ประการ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ คำริชชอบ เจรจาชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งจิตมั่นชอบ สรูปเหลือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งสัมมาทิฏฐิ สำคัญที่สุด เพราะความเห็นชอบนี้ได้แก่ความรู้ในอริยสัจ 4 ความรู้กุศลและอกุศลธรรม เห็นไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) เห็นปฏิจสงมุปบาท ความเห็นชอบเป็นการมองสรรพสิ่งในรูปพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติ เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของการปฏิบัติตนของมนุษย์ต่อธรรมชาติ

4. กฎไตรลักษณ์ เป็นกฎแสดงสภาวะธรรมคาของสรรพสิ่ง ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มีคุณค่าต่อการปฏิบัติตนของมนุษย์ต่อธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลง ย่อมนำไปสู่การไม่ยึดมั่นถือมั่น ลดการแสวงหา ความเห็นแก่ตัว นำไปสู่ความกรุณาต่อสิ่งมีชีวิตอยู่สลายความรู้สึกแปลกแยกของมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมอีกด้วย

ดังนั้น ทศนะของพุทธศาสนาที่มีต่อธรรมชาตินั้น จะมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น การใช้ชีวิตบนทางสายกลาง มีความเมตตา ความกลมกลืนกับธรรมชาติ รู้จักใช้ปัญญา เพื่อเข้าถึงนิพพาน นอกจากนี้พุทธศาสนายังมองธรรมชาติเป็นสิ่งที่น่ารื่นรมย์ เอื้อต่อการพัฒนาจิต ความเชื่อเรื่องเทวดามีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น เชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ในป่ามีรุกขเทวดา หรือเทพารักษ์ ดูแลอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นความเชื่อแบบวิญญูณ (ซึ่งมีมานานก่อนศาสนา ศาสนาพุทธเน้นการใช้ปัญญา)

5. พุทธศาสนากับแหล่งน้ำ น้ำเป็นทรัพยากรที่มีค่า และสำคัญต่อสรรพชีวิตเป็นองค์ประกอบ และปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ในสมัยพุทธกาล เกิดฝนแล้ง หมู่สัตว์ต่างเดือดร้อนมาก พระพุทธเจ้าจึงทรงบันดาลให้เกิดฝนตกครั้งใหญ่ จึงบรรเทาทุกข์ไปได้ ตามคติพุทธศาสนา การสร้างแหล่งน้ำ เพื่อประโยชน์แก่สาธารณะ เป็นการสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่ ในทางกลับกัน การทำให้น้ำเน่าเสีย หรือทำลายสระน้ำ ถือว่าเป็นบาปใหญ่หลวง เพราะสิ่งมีชีวิตทั้งหลายอาศัยอยู่ในน้ำมาก ไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ หากขาดน้ำ หรือหากน้ำเน่าเสีย พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนให้สร้างบ่อน้ำ พร้อมฝายปิดตั้งไว้ตามศาลาพักร้อนตามถนนสำหรับคนเดินทาง แนวคิดและความเชื่อเหล่านี้ได้รับปฏิบัติในสังคมไทยมาช้านาน สังคมชนบทหรือปัจจุบัน ยังคงเห็นภาพ

โองหรือตุ่มน้ำใบเล็ก ๆ วางอยู่ตามหน้าบ้าน คอยต้อนรับอาคันตุกะ สะท้อนให้เห็นความเมตตา กรุณาของชาวพุทธที่มีต่อเพื่อนมนุษย์

ความสำคัญของน้ำในทัศนะพุทธศาสนา เห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ให้คณะสงฆ์ได้ปฏิบัติ เช่น ห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ เพราะทำให้ แหล่งน้ำสกปรก และยังอาจทำให้ผู้พบเห็นไม่เกิดความเลื่อมใสหรือหมดความเลื่อมใสในศาสนา เป็นการตัดประโยชน์ที่เขาคงพึงได้รับจากการศึกษาปฏิบัติธรรมของพระพุทธองค์ อุทกขепสิมา หรือโบสถ์น้ำเป็นการจำกัดเขตในน้ำให้เป็นเขตที่คณะสงฆ์ประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งเป็นประโยชน์ ต่อการอนุรักษ์น้ำคือ เขตน้ำได้รับการดูแลเป็นพิเศษจากภิกษุสงฆ์ ทำให้สะอาดน่ารื่นรมย์ เหมาะแก่ การบำเพ็ญเพียรทางจิต ต้นไม้และป่าไม้บริเวณใกล้เคียงได้รับการทำนุบำรุง ให้เป็นแหล่งที่อยู่ตาม ธรรมชาติของสัตว์นานาพันธุ์ เขตน้ำเป็นเขตอภัยทาน เพราะเป็นที่ปลอดภัยสำหรับสัตว์ทุกชนิดเป็น ที่อยู่อาศัย

จะเห็นได้ว่า ทัศนะของพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อน้ำ และแหล่งน้ำอยู่มากทีเดียว ปฏิปทาของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงธรรมหรือบัญญัติสิกขาบทที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำเป็นการเอื้อต่อ การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำได้เป็นอย่างดี สมควรที่เรชาวพุทธจะถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม

6. พุทธศาสนากับสัตว์ สัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีประโยชน์และคุณค่าอันปการ เป็นกำเนิด เจริญตาม ซึ่งเป็นภพภูมิหนึ่งตามโครงสร้างทางจักรวาลของพุทธศาสนา มีความสำคัญปรากฏใน พระไตรปิฎก เช่น ห้ามฆ่าสัตว์, ห้ามใช้น้ำมีตัวสัตว์ และห้ามเอาน้ำมีตัวสัตว์รดหญ้าหรือดิน รวมทั้งห้ามใช้กลองเข็มที่ทำจากกระดูกงาและเขาสัตว์ ทรงอนุญาตให้พระภิกษุใช้ผ้ากรองน้ำได้ นอกจากจะเพื่อกรองเอาสิ่งสกปรกแล้ว ยังสามารถกรองสัตว์น้ำขนาดเล็กที่อาศัยอยู่ในน้ำได้ด้วย ซึ่งเป็น การป้องกันมิให้ชีวิตสัตว์เหล่านั้นต้องตกไป ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ถึงแม้ว่ามนุษย์และ สัตว์จะเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต่างภพภูมิ การเกิดเป็นมนุษย์ตามคติของพุทธศาสนาเป็นสิ่งประเสริฐ เป็นผล ของกรรมดี ส่วนการเกิดเป็นสัตว์มักจะเป็นผลของกรรมชั่ว อย่างไรก็ตาม หากมนุษย์สร้าง อกุศลกรรมก็มีโอกาสมาเป็นสัตว์ ขณะเดียวกันหากสัตว์หมดกรรมหรือมีโอกาสทำกรรมดี ก็ อาจมาเกิดเป็นมนุษย์ได้ ดังนั้น ทุกชีวิตจึงสมควรที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เบียดเบียนด้วยความ เคารพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนาพุทธมหายาน ที่เห็นว่า สรรพชีวิตมีพุทธภาวะ (Buddhanature) ชาวพุทธควรปฏิบัติต่อสัตว์ โดยมีจุดยืนอยู่บนหลักพรหมวิหาร 4

7. พุทธศาสนากับป่าไม้ ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีค่ายิ่งทั้งในด้านเศรษฐกิจและทางด้านจิต วิญญาณ ความสำคัญของป่าไม้ในทัศนะของพุทธศาสนาสามารถพิจารณาได้จาก 2 ทาง ด้วยกันคือ พุทธประวัติและท่าทีของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า จากพุทธประวัติสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพัน ระหว่างพระพุทธเจ้ากับป่าเป็นอย่างดี ทรงประสูติใต้ต้นสาละใหญ่ท่ามกลางหมู่ไม้ที่รื่นรมย์

ครั้งหนึ่งเมื่อยังทรงพระเยาว์คราวที่พระราชบิดาจัดพิธีแรกนาขวัญ พระองค์ทรงประทับอยู่ภายใต้ร่มเงาของคันหว่า ทำสมาธิได้บรรลุปฐมฌาน ต่อมาเมื่อครั้งที่พระองค์ทรงเสด็จออกแสวงหาโมกขธรรม ทรงใช้ชีวิตเยี่ยงฤาษีคาสทั่วไป โดยอาศัยอยู่ป่าเป็นส่วนใหญ่ และมีวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ จนกระทั่งเมื่อพระองค์ตรัสรู้ ณ โคนต้นโพธิ์ ได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้า หลังจากทรงตรัสรู้แล้ว ทรงเสด็จจงกรมใต้ต้นโพธิ์ แสดงกตัญญูต่อต้นโพธิ์ที่ให้ร่มเงา ป้องกันความร้อนหนาว จากแดดและฝน จวบจนวาระสุดท้ายของพระองค์ ทรงเลือกเสด็จปรินิพพานระหว่างคันสาละกุ่มหนึ่งในสวน ของมัลลกะภคิรี เมืองกุสินารา ในระหว่างที่ยังทรงพระชนม์เพื่อเผยแผ่คำสอนนั้น ได้ทรงแสดงธรรมในป่าหลายแห่ง เช่น ครั้งแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันคราวที่แสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ , ป่าไผ่หรือเวฬุวันที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายแด่พระพุทธรเจ้าและคณะสงฆ์ในสิขขาบทของพระภิกษุภิกษุณี มีหลายข้อที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ ได้แก่ ห้ามภิกษุทำลายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในของเขียวหรือพืชพรรณไม้, ห้ามทำลายต้นไม้, ห้ามจุดไฟเผาป่าและขึ้นต้นไม้ ที่สำคัญคือ การใช้สอยบริโภคทรัพยากรจากธรรมชาติเท่าที่จำเป็นและใช้ด้วยความถนอมรักษา ซึ่งเป็นการชะลอการทำลายธรรมชาติ อันจะเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติในทางอ้อมอีกด้วย หลักคำสอนของพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง ในพระไตรปิฎก ยังได้จารึกบนวิถีชีวิตของพระพุทธรเจ้าและคณะสงฆ์ ในสมัยพุทธกาลมาแล้วด้วย ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุมิเครื่องใช้เกินความจำเป็น ไม่ว่าจะเป็นจิวร บาตร หรืออาสนะ และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สันโดษ และไม่เป็นไปเพื่อการสะสมของภิกษุภิกษุณี ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างแท้จริง รูปแบบชีวิตของสังคมสงฆ์จึงสมควรอย่างยิ่งที่บรรพาสจะถือเป็นแบบอย่าง โดยอาจมีการปรับผ่อนได้ตามความเหมาะสม

การอนุรักษ์ธรรมชาตินั้น ได้มีการตื่นตัว และมีคณะบุคคลพยายามที่จะใช้วิธีการในแบบชุมชนเข้ามาใช้โดยอิงอาศัยพิธีกรรม หรือความเชื่อทางศาสนาที่มีอยู่แล้วเข้ามาประยุกต์ใช้ได้หลายทางดังนี้

1. การสืบชะตาแม่น้ำ

พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมที่ประยุกต์นี้มาจากพิธีสืบชะตาหมู่บ้านและพิธีสืบชะตาคน ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีคุณค่า และมีความหมายต่อชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านหรือชุมชนมีความเดือดร้อน พระสงฆ์และผู้อาวุโสที่เป็นแกนนำสำคัญของชุมชนจะต้องช่วยกันแก้ไขปัญหาก็สืบชะตาแม่น้ำเกิดจากความคืดของพระสงฆ์ และชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในจังหวัดทางภาคเหนือที่มีความห่วงใยในป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารให้มีชีวิตยืนยาวสืบต่อไป โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวมพลังของชาวบ้านที่อยู่ลุ่มน้ำเดียวกัน หรือใช้แม่น้ำสายเดียวกันให้มีจิตสำนึกในการ

ปกป้องทรัพยากร ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในเมื่อแม่น้ำกำลังตกอยู่ในสถานะแห้งแล้ง ก็ต้องทำพิธีสืบชะตาเพื่อให้แม่น้ำมีน้ำตลอดไป

การทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ถือเป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าโดยใช้พิธีกรรมทางศาสนา นอกจากสามารถเรียกขวัญ และกำลังใจของชาวบ้านขึ้นมาแล้ว ยังก่อให้เกิดความร่วมมือความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในหมู่คณะ อีกทั้งยังเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำอีกด้วย

(อุทัย ทองเพ็ชร ในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2534: 157)

2. การบวชต้นไม้

พิธีบวชต้นไม้ เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่เกิดจากการประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งเสรี พงศ์พิศ (อ้างถึงใน เสรี พงศ์พิศ บรรณาธิการ, 2536: 316-321) ได้กล่าวถึงพิธีบวชต้นไม้ ซึ่งสรุปได้ว่าในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์ให้ต้นไม้ในครั้งพุทธกาลซึ่งวัตถุประสงค์ของการทำพิธีดังกล่าว เพื่อให้ป่าต้นน้ำลำธารรอดพ้นจากการถูกตัดฟัน ถือเป็นกุศโลบายยับยั้งการลักลอบตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำ และเพื่อความเป็นสิริมงคลกับต้นไม้ที่ได้ผ่านพิธีบวช และต้นไม้บริเวณใกล้เคียง

3. การทอดผ้าป่าต้นไม้

พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ เป็นพิธีที่ประยุกต์ขึ้นมาพิธีทอดผ้าป่าซึ่งเป็นพิธีกรรมในศาสนาพุทธ พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นมาจากความคิดของพระสงฆ์ และชาวบ้านที่มีความห่วงใยในพื้นที่ป่าที่ลดน้อยลง สมทรง อ่วมบุญ (2537: 13-14) กล่าวถึงกิจกรรมของการอนุรักษ์ป่าศรีถ้อย คือการทอดผ้าป่าต้นไม้ กระทำพร้อมกับการสืบชะตากลุ่มน้ำแม่ใจ โดยพระครูมนัสทีปพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดโพธาราม อำเภอแม่ใจร่วมกับกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ชาวบ้าน สื่อมวลชน ต่างพากันมาร่วมงานโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า มีการระดมกล้าไม้ วัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ คุญุปการของการทอดผ้าป่าต้นไม้ นอกจากจะเป็นการรณรงค์ให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวในการอนุรักษ์ป่าแล้ว ยังช่วยให้คนที่อยู่นอกชุมชนได้รับรู้ และเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสภาพป่าด้วย เพราะเขาก็ได้รับผลกระทบจากการที่ป่าต้นน้ำถูกทำลายเหมือนกัน ทั้งยังเป็นการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชนอีกด้วย

4. พิธีกรรมทานข้าวร้อยขัน

เป็นพิธีกรรมที่ทำขึ้นตามแนวคิดความเชื่อของชาวบ้านที่เชื่อว่า ป่าไม้และแม่น้ำมีชีวิต มีจิตวิญญาณ และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือวิญญาณคอยปกป้องรักษาอยู่ และเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้จึงมีการทำพิธีทานข้าวร้อยขัน คือการจัดหาอาหารข้าว 100 ขัน มาเลี้ยงตอบแทน และมีคำสั่งในว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะยังคงอยู่เพื่อปกป้องคุ้มครองป่าไม้และสายน้ำให้คงอยู่ตลอดไป

จากบทความเกี่ยวกับการสืบชะตาแม่น้ำโขง - แม่น้ำมูล ซึ่งชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ร่วมกันจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำนี้ขึ้น มีพิธีกรรมทางศาสนา และการอภิปรายหัวข้อเรื่อง “เขื่อนการพัฒนาแหล่งน้ำที่รัฐบาลควรทบทวน” สะท้อนให้เห็นถึงสิทธิทางวัฒนธรรม ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของชุมชน ของชาติและของโลกด้วย เป็นการแสดงความเคารพต่อ แม่น้ำที่เป็นเสมือนแม่ผู้ให้ความชุ่มชื้นงอกงามยาวนาน เพื่อเป็นการธำรงค้ำเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของรัฐ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรน้ำ คือ การสร้างเขื่อน โดยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้การพัฒนานั้นไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น (ประสิทธิ์พร กาพ่อนศรี และสมพรคำสวัสดิ์, 2543: 5-6)

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม

นักมานุษยวิทยาให้ความหมายของศาสนาหรือระบบความเชื่อของมนุษย์ว่า อำนาจและรูปแบบขององค์การสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในจักรวาล และวิถีทางต่าง ๆ ที่มนุษย์สืบความสัมพันธ์กับอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ อาจเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์เสมอ มนุษย์อาจรู้สึกเกรงขามและเกรงกลัว แต่ก็ยังต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ บางครั้งก็พยายามเอาชนะ ความเชื่อในผีบางเทวดา เป็นความเชื่อทางศาสนาที่มนุษย์แสดงออกให้เห็น โดยพิธีกรรมต่าง ๆ ความเชื่อทางศาสนาก็คือพิธีกรรมนั่นเอง ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมที่เป็นรูปธรรมของทางศาสนา เช่นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือสังคมหรือประเทศ พิธีกรรมเหล่านี้ทำให้เกิด เทศกาลต่าง ๆ การละเล่นชนิดต่าง ๆ การเซ่นสรวงบูชาหรือทำบุญทำทาน

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ พลังอำนาจ บารมี

ผู้นำในแต่ละสังคมจะมีความสำเร็จขึ้นอยู่กับพลังอำนาจ ผู้นำจะเป็นศูนย์รวมอำนาจ เพื่อทำให้เกิดความร่วมมือในกิจกรรมของกลุ่ม พลังอำนาจหมายถึง อำนาจที่แฝงเร้นอยู่ในตัวบุคคล อำนาจเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในการสื่อความสัมพันธ์ของมนุษย์ พลังอำนาจประกอบด้วยตัวแปล 3 ประการ คือ แหล่งที่มีของอำนาจ ความผูกพันของอำนาจ และทางเลือกของอำนาจ (บุญเดิม พันรอบ ม.ป.ป. : 148)

ความเชื่อ ในลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร. 5

ความเชื่อในรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือเสด็จพ่อ ร.5 หรือ ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 นั้น คำว่าลัทธิพิธี ตรงกับ ภาษาอังกฤษว่า "Cult" แปลว่าความเชื่อ หมายถึง ลัทธิศาสนาที่หนักไปในด้านพิธีกรรม (ซึ่งไม่ใช่ส่วนหนึ่งของศาสนาใหญ่ที่คนหมู่มากนับถือ) ปรากฏการณ์ทางสังคม หลังจากเสด็จสวรรคตแล้ว ได้สละดิในภพที่เป็นเทพ ทรงเมตตาอย่างสูงต่อ มวลมนุษย์ ทรงแผ่บารมีช่วยเหลือคุ้มครองผู้ที่นับถือพระองค์ ได้ปรากฏอภินิหารให้ประจักษ์มา แล้วหลายครั้ง ลัทธิพิธี ร.5 มีความแตกต่างจากลัทธิพิธีทั้งหลายของไทยทั้งหมด จากข้อสังเกต ดังนี้

1. กลุ่มคนที่นับถือ มักจะเป็นคนชั้นกลาง อยู่ในเขตเมือง อยู่ในกลุ่มธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับ นโยบายของรัฐ ที่ไม่ใช่ ต้องการความมั่งมีจากการแหงหวาย แต่เขามีความปรารถนาความเจริญมั่นคงในธุรกิจการค้าของตนเอง ไม่ใช่ปรารถนา ให้ลูกหลานได้เข้ารับราชการเป็นเจ้าคนนายคน แต่ให้เป็นพ่อค้าที่ประสบความสำเร็จ ไม่มีจุดประสงค์ทางการเมือง ไม่ต้องการเป็นอริกับรัฐ และไม่ยอมมีปัญหายุ่งยากกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

2. เนื้อหาของความบูชา เป็นลัทธิพิธีที่ปลอดภัย คือไม่แสดงความเป็นอริกับรัฐ ไม่คุกคาม ลัทธิพิธีอื่นซึ่งมีมาก่อน ไม่ตั้งหลักศีลธรรม หรือทำทลายหลักศีลธรรมที่สังคมยึดถือ (พระองค์ทรงโปรดปรานดีและซิการ์)

3. บุคคลอันเป็นวัตถุแห่งการนับถือบูชา หมายถึง รัชกาลที่ 5 นั้น จะเห็นได้ว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นวีระบุรุษแห่งชาติทั้งของราชการและของชาวบ้านที่ทราบได้จากแบบเรียน ในประวัติศาสตร์ คุณวิเศษของพระองค์ไม่ใช่ผู้วิเศษมีคาถาอาคม ไม่ใช่ผู้สำเร็จญาณชั้นสูงในพุทธศาสนา หรือคุณไสย เสกเป่าอะไรทั้งสิ้น แต่ตรงกันข้ามคุณวิเศษของพระองค์คือ ทรงเป็นสัญลักษณ์ของความสมัยใหม่ เปี่ยมล้นด้วยเมตตา กรุณา ต่อบรรณูร ไม่ว่าจะเป็นการเลิกทาส การสร้างสาธารณูปโภค

4. พิธีกรรมของลัทธิพิธี ผู้ที่นับถือลัทธิพิธี ร. 5 มีความเห็นว่า รัฐ เป็นสิ่งที่พวกเขาและคนอื่น ๆ เข้าถึงไม่ได้ แต่สามารถเข้าถึงได้ โดยผ่านพิธีกรรม ลัทธิพิธี ร.5 จะอำนวยความสะดวก ที่ทำให้พวกเขาเข้าถึงรัฐในจินตนาการได้ใกล้ชิด พบกับรัฐที่มีประสิทธิภาพ ขาดแคลน เปี่ยมไปด้วยกา รุณภาพ อย่างที่ไม่มีวันได้พบในชีวิตจริงมาก่อน เพียงตั้งแท่นบูชา บริเวณพระบรมรูปทรงม้า หรือบูชาที่บ้านก็ถือว่า ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดแล้ว (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536: 45)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความเชื่อในพ่อบุญจำเมือง ในกระบวนการรวมกลุ่มความร่วมมือของชุมชนเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยานี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

วัชร พนิชธรรมกุล (2541: 38-39) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกต้นยางนา ของประชาชน อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ สรุปได้ดังนี้

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับน้อย ในการอนุรักษ์มรดกต้นยางนา จำแนกเป็นด้านการค้นหา ปัญหา และสาเหตุ การวางแผน การดำเนินการ การเงิน และปฏิบัติงาน และการติดตามประเมินผล ซึ่งอยู่ในระดับน้อย เช่นกัน

2. ปัจจัยส่วนบุคคลในด้านสภาพที่ประกอบอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจ ที่แตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกต้นยางนาแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ภูมิสำเนาต่างกัน และการรับรู้ข่าวสารที่ต่างกัน ทำให้การมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ มรดกต้นยางนาแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0-001 ส่วนหน่วยห่างจากต้นยางนาของที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน ไม่มีผลให้ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกต้นยางนา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยสหทัยวิเศษ (2540: 139) พบว่า กลุ่มฮักป่าศรีถ้อย มีพัฒนาการมาจากการร่วมกันตัดค้ำานการทำสัมปทานป่าไม้ และการประมงเลี้ยงที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดกิจกรรมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าที่มีทั้งกิจกรรมที่ทำจากความรู้ ประสบการณ์ และกิจกรรมที่เกิดจากการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา โดยมีแนวทางการอนุรักษ์ คือการให้ชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า โดยใช้กิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และระบบนิเวศ ของชุมชน เป็นวิถีกระตุ้น หรือชี้แนะให้ชาวบ้านตระหนัก ถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติจากการทำกิจกรรม ทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และยังกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้าน ให้เกิดความตระหนัก ในการช่วยรักษาป่าอีกด้วย

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ (2539: 119) ได้ศึกษาการจัดเถลาทางสังคมด้านความเชื่อ โดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนชนบท บ้านม่วงโดน ตำบลแม่ฮ้อยเงิน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าพิธีกรรมของชุมชนเป็นกุศโลบายที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อทำหน้าที่ในการจัดเถลาทางสังคมด้านความเชื่อเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชน เกี่ยวข้องกับระเบียบพฤติกรรมของบุคคล ระบบโครงสร้างอำนาจหน้าที่ อันเป็นประโยชน์ต่อการหมั่นมีส่วนต่าง ๆ ของชุมชนและสังคมอย่าง

เป็นเอกภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขของผู้คนในชุมชน จำแนกได้เป็น 3 ระบบ คือ

1. การขัดเกลาทางสังคมเกี่ยวกับความสัมพันธ์มนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบ
2. ความสัมพันธ์มนุษย์กับธรรมชาติ เน้นการปฏิบัติต่อธรรมชาติ ตระหนักถึงคุณค่า และธำรงรักษาร่วมกับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นการขัดเกลาเกี่ยวกับการยอมรับในความแตกต่างและอำนาจและปฏิบัติตามข้อกำหนด โดยใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อมาควบคุม พฤติกรรมของผู้คนในชุมชน เพื่อลดความขัดแย้ง สร้างความร่วมมือสามัคคีโดยความพึงพอใจร่วมกัน และแสดงให้เห็นถึงการสร้างระบบความเชื่อซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจ เพื่อช่วยเป็นกำลังใจในการแก้ปัญหาและเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในวิถีทางของชุมชน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การที่จะทำให้ประชาชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยาได้นั้น หากได้อาศัยพลังความเชื่อ ความศรัทธา ของปวงชนที่มีต่อพ่อขุนงำเมือง มาเป็นกำลังพลวัตที่สำคัญในการกระตุ้นชาวพะเยาให้เกิดจิตสำนึก และพฤติกรรม โดยรวมที่แสดงออกถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา โดยอาศัยพิธีการบวงสรวงพ่อขุนงำเมือง ซึ่งมีชมรมลูกสาวพ่อขุนงำเมืองเป็นแกนนำเชื่อมโยงสู่กระบวนการทางสังคม จะได้รับความร่วมมือและมีส่วนในการกำหนดสังคม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายแห่งการอนุรักษ์ได้ในที่สุด

ในการศึกษาครั้งนี้ได้รวบรวมแนวคิดกว้าง ๆ หลายด้านมาประกอบกันเพื่อศึกษาในแนวคิดให้เข้าใจกระบวนการทางสังคมที่โยงใยกับเรื่องของคำอธิบายเชิงนามธรรม ทางวัฒนธรรมความเชื่อและศาสนา ผู้ศึกษาได้นำมาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดที่แสดงในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual framework)

